

tegenover de gezindheden trekken ze over het algemeen één lijn: aan de kleine groepen van dissenters, tot op dien tijd ondergehouden of althans achtergesteld, verleenen ze geloofsvrijheid, zij het vaak onder beperkende bepalingen, terwijl ze de heerschende kerk aan de staatsmacht trachten te onderwerpen. Eén van de middelen, die ze daartoe aanwenden, is, dat ze de opleiding van haar dienaren aan zich trekken. Bekend is te dezen de oprichting van staatsseminaria in de Habsburgsche landen, met name ook in België.

Onttrokken ze aan de geestelijkheid de vorming der toekomstige priesters, dan a fortiori het overige onderwijs. Dit moest — zoo drukte Jozef II zich uit — „aan den stam van Levi ontnomen worden”, en overgaan in handen van den staat. Men meene echter niet, dat de verlichte despoten daarom alle religieus bestanddeel uit het onderwijs wilden weren. Dat niet. Als de godsdienst maar verlicht was, en met name aan de burgerplichten een ruime plaats in zijn cathechismus inruimde, dan hadden ze er niet alleen niets tegen, maar achtten ze hem zelfs noodzakelijk, een „Staatsbedürfniss”.

Centralisatie, onderwerping van de kerk aan den staat, secularisatie van het onderwijs, dit alles vloeide uit de verlichte denkbeelden voort, maar kwam tevens het despotisme in het gevlj. Altijd was dit zoo niet. Op bepaalde punten was er beslist tegenstrijdigheid.

Zoo waren de verlichte despoten als despoten uiteraard geneigd tot het mercantilisme, maar de economische leer, die op de algemeene geestesrichting van den tijd terugging, was de zoo gansch andere leer der physiocraten ¹⁾. Hoe verlicht ook, wilden toch Frederik II en Pombal hiervan volstrekt niet weten, en ook Jozef II en Katharina, die wel physiocratische beginselen toepasten, schroomden niet ze b.v. aan hun politiek van centralisatie op te offeren ²⁾.

¹⁾ Cf. Diepenhorst, Voorlezingen over de geschiedenis der economie p. 39 sqq.

²⁾ Zoo beschermde Jozef II de Oostenrijksche industrie ten koste van